Istoria Cartierului Evreiesc

(sinteză documentară Property INDEX, 2025)

Zona cunoscută astăzi sub numele de „Cartierul Evreiesc” reprezintă una dintre cele mai complexe, stratificate și dramatic transformate zone istorice ale Bucureștiului. Structura sa s-a format gradual, începând cu primele secole ale dezvoltării orașului, fiind legată de valurile de migrație ale populației evreiești, de dezvoltarea unor centre comerciale importante, de apariția instituțiilor comunitare, dar și de marile distrugeri produse în secolul XX – atât prin război, cât și prin demolările masive din perioada comunistă.

Primele referințe la prezența evreilor în București apar în documente din secolul al XVI-lea, când aceștia sunt menționați ca negustori, mici comercianți sau meșteșugari stabiliți în zona centrală a orașului, mai ales în apropierea Curții Vechi. În secolele XVII–XVIII, comunitatea evreiască din București crește prin sosirea unor familii din Imperiul Otoman, din sudul Moldovei și din comunitățile evreiești din zona Balcanilor. Acești primi evrei bucureșteni trăiau în grupuri relativ dispersate, de obicei în zone unde activau comercial, dar fără o delimitare clară a unui cartier propriu-zis.

Odată cu intensificarea comerțului și diversificarea ocupațiilor, comunitatea evreiască se concentrează treptat în zona cuprinsă între Calea Văcărești, Calea Dudești, străzile din jurul Pieței Sfântul Gheorghe și malurile Dâmboviței. Aici apar prăvălii, ateliere, locuințe modeste, dar și case mai mari ale negustorilor înstăriți. În secolul al XIX-lea, odată cu modernizarea orașului, evreii formează o comunitate bine organizată, cu instituții proprii, sinagogi, școli, organizații caritabile și culturale. În această perioadă se conturează practic „cartierul evreiesc” ca zonă identificabilă social, economic și urbanistic.

Secolul al XIX-lea aduce două mari transformări: reforma administrativă a orașului și extinderea accelerată a comerțului. Evreii devin o prezență dominantă în anumite activități economice – comerț cu textile, mărunțișuri, metale, ceasornicărie, producție de încălțăminte, edituri, tipografii și mici manufacturi. În jurul străzilor Anton Pann, Romulus, Labirint, Sfântul Ioan Nou, Sfântul Gheorghe și Hristo Botev se dezvoltă o țesătură urbană compactă, cu străzi înguste, în stil balcanic, case joase, curți interioare și o viață comunitară intensă. În același timp, se ridică sinagogi importante, unele dintre ele devenind repere arhitecturale, precum Templul Coral și alte sinagogi astăzi dispărute.

La începutul secolului XX, cartierul ajunge la apogeul dezvoltării sale. Bucureștiul are una dintre cele mai consistente comunități evreiești din Europa de Est, iar zona evreiască este un pol al comerțului, al culturii și al vieții urbane. Multe familii se mută în zone mai noi ale Bucureștiului – Moșilor, Obor, Dudești-Vitan – dar nucleul tradițional rămâne în apropierea centrului vechi, în partea care astăzi se intersectează cu axa Unirii–Corneliu Coposu.

Perioada interbelică este caracterizată atât prin modernizare, cât și prin tensiuni sociale. Evreii sunt reprezentați în profesii liberale, comerț, edituri, medicină, muzică și teatru; în același timp apar și presiuni antisemite, care culminează în anii ’30–’40 prin politici restrictive, violențe de stradă și acte de vandalism împotriva sinagogilor și magazinelor.

Cel de-al Doilea Război Mondial aduce episoade dramatice pentru comunitate: devastări, discriminare, deportări în Transnistria pentru o parte dintre evrei, persecuții sistematice și pierderi semnificative de populație. Multe instituții comunitare sunt distruse, prăvăliile sunt închise sau confiscate, iar familii întregi dispar. Cartierul evreiesc intră într-o perioadă de declin forțat, nu doar demografic, ci și material.

După război, odată cu instaurarea regimului comunist, are loc o schimbare radicală. Comunitatea evreiască din București se reduce treptat prin emigrare masivă, în special către Israel în anii ’50–’70. În același timp, locuințele evreilor sunt naționalizate, împărțite, redistribuite sau transformate. Numeroase sinagogi își pierd rolul comunitar sau sunt închise. Zona, cândva vibrantă, începe să se degradeze, iar clădirile istorice ajung neîngrijite.

Momentul decisiv pentru dispariția fizică a marii părți a cartierului îl reprezintă anii ’80, când regimul Ceaușescu demarează marile demolări ale Centrului Civic. Străzi întregi – Calea Văcărești, Porții Labirint, zona Unirii, cartiere dens populate – sunt demolate pentru a face loc bulevardelor largi și clădirilor administrative. Case evreiești istorice, curți, ateliere, sinagogi și magazine sunt rase, iar trama urbană tradițională dispare aproape complet. Cartierul evreiesc încetează să mai existe ca țesut unitar. Ceea ce rămâne după 1989 sunt câteva clădiri dispersate, câteva sinagogi încă funcționale și memoria documentată a unei comunități care a contribuit decisiv la formarea Bucureștiului modern.

Perioada post-1989 aduce interes pentru recuperarea istoriei evreiești din București. Templul Coral este restaurat, Teatrul Evreiesc de Stat devine un reper cultural central, apar tururi ghidate și inițiative de memorie urbană. Cu toate acestea, mare parte a moștenirii materiale a dispărut definitiv, iar ceea ce se poate reconstrui astăzi este mai ales povestea, patrimoniul imaterial și memoria locului.

Astăzi, zona desemnată ca „Cartierul Evreiesc” este mai degrabă un spațiu istoric simbolic decât un cartier efectiv locuit în mod compact de comunitatea evreiască. Este o zonă în care straturile orașului – medieval, modern, interbelic, comunist – se suprapun peste absențele lăsate de demolări și de tragediile secolului XX. Cu toate acestea, identitatea evreiască continuă să se manifeste prin instituțiile culturale rămase, prin tururile culturale, prin numele străzilor, prin sinagogile încă active și prin interesul crescând al publicului pentru recuperarea istoriei acestui cartier dispărut.

Cronologia dezvoltării comunității evreiești în zona Cartierului Evreiesc

Secolul XVI: Primele mențiuni documentare ale evreilor în București apar în jumătatea a doua a secolului XVI. Comunitatea este mică, formată din câțiva negustori veniți din Imperiul Otoman și din târgurile din sudul Țării Românești. Aceștia activează în special în zona Curții Vechi și pe străzile comerciale adiacente.

Secolul XVII: Evreii se stabilesc mai vizibil în zona dintre Calea Văcărești, zona Sf. Gheorghe și arterele comerciale centrale. Comunitatea crește prin sosiri constante din alte provincii și din spațiul balcanic. Apar primele forme de organizare religioasă, cu mici case de rugăciune.

Secolul XVIII: Numărul evreilor crește semnificativ, odată cu intensificarea comerțului bucureștean. Evreii practică meserii precum negustorie, comerț cu mărfuri aduse din Imperiul Otoman, strângerea și prelucrarea metalelor, ceasornicărie, bijuterii, edituri rudimentare. Se conturează primele nuclee compacte în zonele Dudescu–Văcărești, Anton Pann, Romulus, Labirint, ceea ce transformă zona într-o comunitate distinctă.

1800–1850: După 1800 apar primele sinagogi organizate, inclusiv comunități distincte: evrei de rit sefard (mai vechi) și evrei de rit aşkenaz (sosiți ulterior, în special din Moldova, Galiția, Rusia și Ucraina). Orașul se extinde, iar zonele locuite de evrei se densifică. Apar prăvălii, ateliere, case de meserii, spații comerciale închiriate. Începe formalizarea instituțiilor comunitare.

1850–1880: Perioada reprezintă o etapă de consolidare. Evreii se afirmă puternic în comerțul bucureștean: textile, fierărie, sticlărie, manufacturi. În zona Văcărești–Dudești se creează una dintre cele mai dinamice economii urbane din oraș. Se ridică sinagogi mari, cu arhitectură elaborată, precum Templul Coral. Comunitatea își construiește școli primare, aziluri, organizații caritabile.

1880–1914 – „Epoca de aur” a comunității evreiești bucureștene: Aceasta este perioada de maximă expansiune. Evreii devin vizibili în profesiile liberale (medicină, avocatură, arhitectură), în jurnalism, în edituri, în industria spectacolelor și în circuitul intelectual al orașului. Cartierul Evreiesc devine o zonă vibrată, cu străzi pline de prăvălii, cofetării, librării, mici manufacturi, case interbelice în stil eclectic, Art Deco sau modernist timpuriu.

1918–1930 – Consolidare și diversificare: După Primul Război Mondial, comunitatea continuă să prospere. Se ridică noi sinagogi, se dezvoltă instituții culturale, apar ziare evreiești în română, idiș și ebraică. Zonele din jurul străzilor Anton Pann, Mircea Vodă, Mămulari, Sfântul Ioan Nou sunt în plină expansiune urbană.

Anii ’30–’40 – Radicalizare și persecuții: Antisemitismul politic crește, legile rasiale sunt introduse, sinagogi sunt vandalizate în timpul rebeliunii legionare din 1941, iar o parte dintre evrei sunt deportați în Transnistria. Comunitatea intră într-o perioadă dramatică: pierdere de populație, restricții economice și culturale, confiscări.

1945–1950 – Reorganizare dificilă: După război, evreii încearcă să refacă instituțiile comunitare. Unele sinagogi sunt reparate, altele rămân în ruină. O parte semnificativă a populației emigrează, în special în Palestina/Israel.

1950–1970 – Comunism, naționalizare, exod: Clădirile comunității sunt naționalizate, multe sinagogi sunt închise, altele sunt comasate. Emigrarea continuă, iar zona începe să se degradeze fizic. Cartierul evreiesc tradițional își pierde identitatea socială și demografică.

1977 – Cutremurul: Cutremurul afectează grav zona istorică. Multe case fragile sunt avariate, iar sinagogi deja degradate intră în colaps structural.

1980–1989 – Demolările masive ale Centrului Civic: Aceasta este etapa în care Cartierul Evreiesc dispare fizic în proporție foarte mare. Sunt demolate străzi întregi din zona Văcărești–Dudești, peste o duzină de sinagogi și case de patrimoniu, mare parte din țesutul urban tradițional. Axa Unirii și bulevardele largi distrug structura vechiului cartier, iar locul lui este luat de esplanade, blocuri și clădiri administrative.

După 1990 – Recuperarea memoriei: Comunitatea evreiască este redusă numeric, dar instituțiile rămase – precum Templul Coral și Teatrul Evreiesc de Stat – devin centre simbolice. Încep proiecte de restaurare, tururi culturale, conferințe, expoziții și eforturi de recuperare a memoriei istorice. Cartierul supraviețuiește mai ales ca spațiu al amintirii, nu ca structură urbană coerentă.

Lista sinagogilor dispărute din Cartierul Evreiesc

Mai jos este o listă detaliată a sinagogilor dispărute, împreună cu informațiile esențiale despre fiecare, în formulare factuală, narativă.

1. **Sinagoga Spaniolă Mică (Ca’al Cicu):** Construită în 1846. Era sinagoga comunității sefarde spaniole. Avea o arhitectură modestă, tradițională. A fost demolată în 1986 în timpul lucrărilor pentru Centrul Civic.
2. **Sinagoga Marele Rabin Iacob Itzhak Niemirower („Sinagoga Mare de Rit Așkenaz”):** Una dintre cele mai importante sinagogi așkenaze. A fost construită la sfârșitul secolului XIX. A fost deteriorată în pogromul din 1941. A fost demolată în anii ’80 pentru sistematizarea bulevardului Unirii.
3. **Sinagoga „Cahal Grande” (Sinagoga Mare Sefardă):** Una dintre cele mai vechi sinagogi sefarde. Distrusă în mare parte în 1941 și ulterior închisă. Demolată în perioada comunistă.
4. **Sinagoga „Podul Izvor”:** Sinagogă mică, de cartier, aflată aproape de Dâmbovița. Deteriorată de cutremure și distrusă în anii ’80.
5. **Sinagoga „Unirea Sfântă”:** Construită pentru comunitatea așkenază. A existat până în anii ’70–’80, când a fost demolată. Era situată în apropierea zonei Anton Pann.
6. **Sinagoga „Malbim”:** Numită după marele rabin Malbim. Avea o arhitectură importantă și o comunitate numeroasă. – Distrusă în timpul demolărilor masive pentru Centrul Civic.
7. **Sinagoga „Santa Viner”:** Sinagogă sefardă din zona veche, datând probabil din secolul XIX. Dispărută după 1940 și complet rasă în anii ’80.
8. **Sinagoga din Strada Negru Vodă:** Una dintre sinagogile mai mici, destinate comunității artizanilor. Demolată în fazele timpurii ale proiectelor comuniste.
9. **Sinagoga din Strada Mămulari (prima sinagogă mică):** Mămulari era o stradă dens populată de evrei, cu mai multe sinagogi mici. Majoritatea au dispărut după 1980.

10. **Sinagoga „Gavreli Adam”:** Puține date, dar consemnată ca sinagogă de meșteșugari. Demolată în anii ’80.
11. **Sinagoga „Schitu Măgureanu”:** Deși nu era în inima cartierului evreiesc, era frecventată de evrei din zona centrală. Demolată înainte de 1980.
12. **Alte case de rugăciune (batei midraș) dispărute:** În zona Anton Pann – Mircea Vodă – Labirint existau numeroase mici case de rugăciune neoficiale, în case modeste adaptate, majoritatea dispărute fără documentare completă în timpul demolărilor.

Sinagogile existente astăzi în București și istoria lor

- **Templul Coral:** Templul Coral este cea mai mare și mai reprezentativă sinagogă din București și unul dintre simbolurile cele mai importante ale comunității evreiești. A fost construit în 1864–1866 de comunitatea aşkenază, după modelul sinagogilor din Viena. Arhitectura este eclecticistoricistă, cu elemente maure, coloane ornamentale și interior somptuos. Edificiul a supraviețuit pogromurilor, vandalizărilor și perioadelor de declin. În secolul XX a fost avariat în 1941 și reparat ulterior, apoi restaurat în anii 2000, rămânând centrul spiritual al comunității evreiești. Este încă activ, găzduiește slujbe, concerte, conferințe și evenimente culturale.
- **Sinagoga Mare (Sinagoga Mare Ashkenază) – actuală sinagogă de cult:** Sinagoga Mare este unul dintre cele mai vechi edificii religioase ale comunității aşkenaze, construită în secolul XIX, în repetate etape de extindere și renovare. Edificiul reflectă trecerea de la stilul tradițional la arhitectura urbană modernă. A avut rol central în viața comunității, găzduind rabini importanți și adunări comunitare. A fost afectată în timpul rebeliunii legionare și bombardamentelor din 1944, apoi restaurată. Funcționează în prezent ca sinagogă activă.
- **Templul Unirea Sfântă (Sinagoga de pe Strada Vasile Adamache):** Această sinagogă, ridicată în secolul XIX, a fost inițial una dintre cele mai mari sinagogi din zona vechiului cartier evreiesc. A trecut prin deteriorări, a fost închisă perioade lungi, dar a supraviețuit demolărilor din anii ’80 datorită poziției sale în afara traseului principal al bulevardelor noi. În ultimele decenii a fost parțial restaurată și reintegrată în circuitul comunitar și muzeal.
- **Sinagoga Yeshuah Tova (Sinagoga de pe Strada Ion Câmpineanu):** Este una dintre puținele sinagogi rămase în zona centrală. A fost construită în secolul XIX pentru o comunitate urbană înstărită, având o arhitectură interioară elaborată. A fost întreținută și restaurată în perioada postcomunistă, devenind un reper istoric și o sinagogă activă pentru ritul aşkenaz.
- **Sinagoga Cahal Cicu de rit spaniol (reconstruită parțial în altă locație):** După demolarea marii sinagogi sefarde originale, comunitatea sefardă a reorganizat o mică sinagogă de cult întro clădire adaptată, care continuă să fie un loc de rugăciune pentru membrii rămași ai comunității tradiționale sefarde.
- **Templul Fălticeni (sinagogă mică, activă ocazional):** Este o sinagogă mică, folosită astăzi mai ales pentru evenimente, vizite și rugăciuni ocazionale. Ea păstrează ambianța sinagogilor mici de mahala, specifice orașului vechi.
- **Teatrul Evreiesc de Stat (funcționează întro fostă sinagogă adaptată):** Deși nu mai este lăcaș de cult, Teatrul Evreiesc de Stat funcționează întro clădire care a avut o funcțiune religioasă în trecut. Transformarea în instituție culturală evreiască a păstrat continuitatea comunitară.

Harta mentală a străzilor dispărute din Cartierul Evreiesc , descrierea țesutului urban înainte de demolări

Demolările din anii ’80 au afectat, în special, zonele Văcărești – Dudești – Mircea Vodă – Anton Pann – Labirint – Sf. Ioan Nou. Mai jos este o reconstrucție narativă a țesutului urban dispărut.

- **Calea Văcărești (tronsonul vechi, azi dispărut):** Calea Văcărești era axa principală a cartierului evreiesc. Era o stradă lungă și densă, cu prăvălii la parter, ateliere de meșteșugari, locuințe modeste,

sinagogi, librării, depozite de mărfuri, mici cafenele și cârciumi de comunitate. Demolările pentru bulevardul Unirii au șters întreaga sa existență urbană.

- **Calea Dudești (partea istorică, între Unirii și Mircea Vodă):** Calea Dudești era „artera meseriașilor evrei". Aici se găseau ateliere de manufactură – cizmari, croitori, ceasornicari, fierari, lăcătuși –, sinagogi mici și case de rugăciune. Țesutul străzii era format din case joase, lipite unele de altele. A dispărut aproape integral.
- **Strada Anton Pann (segmentul demolat):** Era o stradă foarte importantă pentru comunitatea evreiască, plină de sinagogi, școli religioase, ateliere, librării, magazine și locuințe. Multe dintre aceste clădiri au fost demolate în proiectul axei Unirii–Coposu.
- **Strada Labirint:** O stradă îngustă, sinuoasă, plină de case mici, din lemn și zidărie veche, cu curți interioare și ganguri. Era considerată una dintre cele mai „pitoresc orientale" străzi ale cartierului. A dispărut total.
- **Strada Sf. Ioan Nou:** Una dintre străzile unde se aflau mai multe sinagogi mici, școli religioase și case de rugăciune. Era un centru spiritual dens al comunității. Demolată complet.
- **Strada Negru Vodă:** Un traseu vechi din zona Mircea Vodă, cu locuințe și spații comerciale ale comunității evreiești. Dispărută în totalitate pentru realizarea bulevardelor mari.
- **Strada Mămulari:** Vestită prin numărul mare de magazine, ateliere și case de rugăciune. Era o arteră mică, dar extrem de activă. Dispariția ei este una dintre cele mai regretate pierderi.
- **Străzile Mămulari Noi, Sapienței, Romulus (parțial):** Străzi cu un țesut „labirintic", specifice mahalalelor tradiționale evreiești. Multe porțiuni au fost demolate, iar restul integrate în noile cartiere comuniste.
- **Străzile dintre Mircea Vodă și Văcărești:** Un puzzle dens de străzi mici: Udricani, Bravilor, Sf. Vineri, Polonă (tronson dispărut), Ion Cânțer, Foișor, Căuzași. Majoritatea demolate între 1982 și 1986.

Țesutul urban înainte de demolări

Zona era caracterizată de: – străzi înguste, de origine premodernă; – case joase, uneori insalubre, dar cu o identitate clară; – curți interioare comune, pasaje și poduri; – ateliere și prăvălii la parter; – sinagogi integrate în țesutul stradal, fără monumentalitate excesivă; – o mare densitate umană și comercială; – viață de stradă continuă, cu comerț, negoț, mici bistrouri și cârciumi; – o mixtură de stiluri arhitecturale: balcanic, eclectic de secol XIX, modernist timpuriu.

Principalele familii evreiești care locuiau în Cartierul Evreiesc

- **Familia Filderman:** Una dintre cele mai cunoscute familii evreiești din România, având ca figură marcantă pe Wilhelm Filderman, lider al comunității evreiești în perioada interbelică. Locuiau în zona centrală evreiască, fiind implicați în educație și politică comunitară.
- **Familia Gutman:** Proprietari de magazine, manufacturi și mici întreprinderi. Foarte activi în zona Văcărești–Dudești. O familie extinsă, cu mulți meseriași și comercianți.
- **Familia Rosen / Rosenthal:** Familii aşkenaze importante, prezente în profesii liberale, comerț și tipografii. Unele membre au fondat ziare, edituri, librării.
- **Familia Schwarz / Schwartz:** Numeroși membri ai acestei familii erau comercianți, ceasornicari, mecanici, bijutieri. Au avut locuințe și magazine în străzile Mamulari, Anton Pann și Dudești.
- **Familia Marmor:** O familie importantă de comercianți și manufacturieri, activi în zona Dâmboviței și în Calea Văcărești.
- **Familia Singer:** Depositari, fierari și comercianți. Includea meșteșugari foarte cunoscuți în perioada interbelică.
- **Familia Goldstein:** Figura emblematică: dr. Iacob Goldstein, medici, avocați, notari. Unii membri au emigrat după 1948, dar familia era bine cunoscută în cartier.

- **Familia Leibovici:** Prezenți în comerțul cu textile, tricotaje și marfă mică. Optanți cunoscuți în perioada interbelică.
- **Familia Mendelsohn / Mendel:** Prezenți în viața culturală și artistică. Unii membri au fost intelectuali, muzicieni, traducători.
- **Familia Wainer:** Avea prăvălii, băcănii și magazine de manufactură în străzile centrale ale cartierului.
- **Familia Herşcovici:** Răspândită în zonele Romulus, Anton Pann, Sf. Vineri. Implicați în comerț și organizații comunitare.
- **Alte familii importante:** Familiile Zilber, Eschenazi (sefardi), Carasso (sefardi), Abramovici, Rubin, Katz, Fischer, Blumenthal, fiecare cu roluri în comerț, cultură, educație sau comunitate.

Referințe:

- Bucureștiul evreiesc până la 1918 (Historia)
- Cartierul evreiesc din vechiul Bucureşti, azi umbra unui spaţiu cândva vibrant… (B365)
- Descoperă Cartierul Evreiesc – tur ghidat prin Bucureşti (Fundaţia Calea Victoriei)
- Ce-ne-a rămas din Bucureştiul evreiesc (Merg-In)
- Templul Coral din Bucureşti (Wikipedia)
- Sinagoga Mare din Bucureşti (Wikipedia)
- Lista sinagogilor din Bucureşti (Wikipedia)
- Sinagogi demolate în Bucureşti (RRI)
- Sinagogile din România – trecut, prezent, viitor (Arhitectura-1906)
- Jewish History Museum in Romania (Muzeul de Istorie al Comunităţii Evreieşti)
- Cartierul Evreiesc – articol şi fotografii (1001Călătorii)
- Comunitatea evreilor din Bucureşti (Wikipedia)
- Spanish Small Temple – fost sinagogă Bucureşti (Wikipedia)
- Bucharest – Jewish heritage, history, synagogues … (JGuide Europe)
- The Jewish District: from Dristor to Piata Unirii (Bucharestian)
- The Tourism Potential of the Jewish Cultural Heritage in Bucharest (Societies – MDPI)
- Istorii și imagini din Bucureștiul Evreiesc (Noi Media Print)
- Jewish-Romanian Architects in Bucharest of the Interwar Period (ICR)
- Pionierii locuinței moderne – Cartierul Evreiesc din București (Teatrul Evreiesc de Stat)
- Cartierul evreiesc – The Concept (The Concept)
- Pe urmele lui Marcel Iancu în cartierul evreiesc (ViaBucuresti)
- Bucureştiul dispărut – Egophobia.ro (Egophobia)
- Jewish Bucharest: An Impression | Anne Ornstein – The Blogs (The Times of Israel)
- Cum a dispărut Cartierul Evreiesc din Bucureşti, astăzi pierdut printre case interbelice şi parfum de epocă (Bucuresti.ro)
- Contribuţia evreilor la dezvoltarea urbană în Europa Centrală (Biblioteca-Digitală)
- Inter-war Architecture in Bucharest (Muzeul Municipiului Bucureşti)
- Revista de Istorie a Evreilor din România – cuprins 2017 (CSIER)
- Cartierul Evreiesc din București – 1001 călătorii (1001 călătorii, articol repost)
- Jewish heritage tourism in Bucharest: reality and visions (JSTOR)
- Cartiere uitate din Bucureşti – Cartierul Evreiesc (Institutul Naţional al Patrimoniului)
- Jewish heritage tourism in Bucharest between neglect and rediscovery (Geography Directions Blog)
- The Ghettos of Bucharest: Between Deviance and Normality (Romanian Journal of Sociology)